

Piotr Tomasik*

Warszawa

Katechizm dla młodzieży

Katecheza młodzieży domaga się właściwych materiałów, adekwatnych do poziomu odbiorcy i koncepcji katechezy. Ponieważ różna jest sytuacja społeczno-religijna i różna jest koncepcja katechezy w poszczególnych krajach, stąd potrzebne jest tworzenie odmiennych materiałów katechetycznych. Nie oznacza to jednak, że niemożliwe jest korzystanie z doświadczeń innych krajów po to, aby dostosować czy twórczo rozwinąć te rozwiązania, które okazały się skuteczne. Stąd pomysł, by postawić pytanie, na ile materiały zagraniczne, używane w nieco innej rzeczywistości katechetycznej, mogłyby służyć za punkt wyjścia w opracowaniu koncepcji polskich katechizmów dla młodzieży. Takie sformułowanie problemu jest – jak się wydaje – na miejscu w niniejszej publikacji, w książce dedykowanej Ks. Prof. Jerzemu Bagrowiczowi. Przedmiotem Jego zainteresowań naukowych jest bowiem zarówno katecheza młodzieży, jak i postulat otwarcia katechezy polskiej na dobre rozwiązania sprawdzone za granicą.

W rozważaniach nad koncepcją polskiego katechizmu dla młodzieży odniosę się do analogicznych materiałów opracowanych w Kościele włoskim. Kolejno postaram się przybliżyć problematykę katechizmu i różnych jego typów, następnie scharakteryzuję badane materiały włoskie, ukazując treść oraz zakres ich wykorzystania, sformułuję kryteria oceny przydatności katechizmów dla młodzieży, by dojść do wskazania kilku kierunkowych wytycznych dla ewentualnego tworzenia polskiego katechizmu dla młodzieży.

---

* Ks. dr hab. Piotr Tomasik, prof. UKSW i PWT w Warszawie, kierownik Katedry Katechetyki Fundamentalnej i Historii Katechezy UKSW, wykładowca w WSD archidiecezji warszawskiej i warszawsko-praskiej, koordynator Biura Programowania Katechezy przy Konferencji Episkopatu Polski oraz konsultor Komisji Wychowania Katolickiego.

Katechizm i jego typy

Początków koncepcji katechizmu należy szukać już w czasach apostołskich, jednakże sam termin użyty został po raz pierwszy w epoce karolińskiej. Słowa *katechizm* używa się na oznaczenie książki od XIV wieku. Dwa stulecia później *katechizm* oznacza już wyłącznie książkę, do czego przyczynił się szczególnie Marcin Luter, wydając w 1529 roku swoje katechizmy¹.

Termin *katechizm* pozostaje wieloznaczny, jeśli nie dokona się zasadniczego rozróżnienia dwóch podstawowych typów katechizmów. Otóż katechizm bywa rozumiany jako kompendium nauki chrześcijańskiej (i wówczas mówi się o katechizmie wielkim), bądź też jako podręcznik katechetyczny (nazywa się go katechizmem małym). Czas zapoczątkowany potrydencką reformą katolicką obfituje w liczne wydania katechizmów wielkich, z których zwłaszcza *Katechizm Rzymski* oraz katechizmy św. Piotra Kanizjusza i św. Roberta Bellarmina wywarły szczególnie wpływ na całą teorię i praktykę katechetyczną.

Nie umniejszając wartości i znaczenia starych katechizmów, zwłaszcza oficjalnego *Katechizmu Rzymskiego*, nie sposób nie zauważyć, że przemiany w mentalności ludzi, nowe spojrzenie na teologię, a także duch uchwał II Soboru Watykańskiego spowodowały, że język, jakim posługiwały się te kompendia, okazał się nieco przebrzmiały. Same uchwały soborowe nie zawierały dyrektywy preredagowania *Katechizmu Rzymskiego*. Jedną z przyczyn słabej recepcji nauczania Soboru było jednostronne czytanie tekstów uchwał. Wywoływało to duży zamęt, zwłaszcza na gruncie katechetycznym. Stąd podejmowano kilka prób uporządkowania treści nauczania katechetycznego. Jedną z tych prób było włączenie do *Ogólnej instrukcji katechetycznej* rozdziału poświęconego ważniejszym elementom orędzia chrześcijańskiego². Ponieważ okazało się to niewystarczające, stąd w trakcie obrad zgromadzenia ogólnego Synodu Biskupów w 1977 roku pojawił się postulat stworzenia katechizmu wspólnego dla całego Kościoła. Projekt nie został zrealizowany, gdyż wnioskodawcy proponowali stworzenie katechizmu małego, co ze zrozumiałych względów było niewykonalne. Postulat redakcji katechizmu wielkiego znalazł się natomiast w relacji końcowej nadzwyczajnego zgromadzenia Synodu Biskupów zwołanego w 1985 roku, w 20 lat od zakończenia obrad soborowych. W ten sposób doszło do powstania *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, katechizmu, w którym – jak to ujmuje *Dyrektorium ogólne o katechizacji* – *zawarta jest aktualna synteza wiary, obejmująca nauczanie II Soboru Watykańskiego oraz pytania religijne i moralne naszych czasów*³.

¹ Szerzej na ten temat zob. R. Murawski, *Geneza i rozwój katechizmu w Kościele katolickim*, w: T. Panuś (red.), *W co Kościół wierzy i z czego żyje. W 10. rocznicę opublikowania Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Kraków 2004, s. 153nn; R. Murawski, *Historia katechezy*, w: J. Stala (red.), *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, Tarnów 2003, s. 76nn.

² Por. DCG, nr 47–69.

³ DOK, nr 124.

Jednakże fakt, iż *Katechizm Kościoła Katolickiego* dokonuje takiej syntezy, nie oznacza bynajmniej, iż staje się on jedynym katechizmem dla całego Kościoła⁴. Istotnymi wyznacznikami tego dokumentu są jego ogólnokościelność oraz fakt, że jest on katechizmem wielkim. Ogólnokościelność *Katechizmu Kościoła Katolickiego* domaga się stworzenia materiałów lokalnych, które by uwzględniały zarówno sytuację poszczególnych krajów, jak i adresatów, różniących się chociażby ze względu na wiek. Stąd *Dyrektorium* wymienia następujące aspekty przystosowania w katechizmach lokalnych: inkulturację, rozumianą jako: „synteza wiary w odniesieniu do konkretnej kultury”, uwzględnianie mentalności i wieku poszczególnych adresatów, lokalną problematykę społeczną i sytuację eklezjalną⁵. Takie ujęcie wskazuje, że stworzenie katechizmu adresowanego do młodzieży, i to młodzieży polskiej, jest jak najbardziej uzasadnione.

Charakterystyka włoskich katechizmów dla młodzieży

Konferencja Episkopatu Włoch zatwierdziła do użytku katechetycznego w roku 1993 oraz 1997 dwa katechizmy dla młodzieży, przeznaczone dla dwóch grup wiekowych. Pierwszy z nich nosi tytuł *Io ho scelto voi (Ja was wybrałem)* i adresowany jest do młodzieży dorastającej od 14. do 18. roku życia. Drugi z katechizmów zatytułowano *Venite e vedrete (Przyjdźcie i zobaczcie)*, przeznaczając go dla młodzieży starszej, w wieku 18–25 lat⁶.

Katechizm dla dorastających składa się z sześciu części. Pierwsza z nich – zgodnie z sugestią jej tytułu (*Wspólnie poszukujemy życia*) – odnosi się do problematyki sensu życia i ma charakter wstępny, egzystencjalny, wyjaśniający, iż warto szukać odpowiedzi na pytanie o sens życia we wspólnocie. W kolejnych częściach podejmowane są zagadnienia eklezjologiczne (II. *W drogę z innymi*), odnoszące się do katechezy o stworzeniu i katolickiej nauki społecznej (III. *Odpowiedzialni w świecie*), zagadnień etycznych (IV. *Wolni, aby kochać*), łaski i sakramentów (V. *Wezwani do naśladowania Chrystusa*), ostatecznego celu życia, zwłaszcza eschatologii (VI. *Otwarcie na nadzieję*).

Kolejne części, od II do VI, zachowują schemat, na który składają się następujące rozdziały:

---

⁴ Zob. znaczącą uwagę J. Bagrowicza, który stwierdza, że „*Katechizm* był tworzony nie tyle z myślą o uczniach gimnazjum czy liceum, ale o nauczycielach wiary i autorach przyszłych katechizmów lokalnych”. J. Bagrowicz, *Katechizm Kościoła Katolickiego w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce – bogactwo ciągle nie odkryte*, w: T. Panuś (red.), dz. cyt., nr s. 89.

⁵ DOK, nr 133.

⁶ W odniesieniu do katechizmów i materiałów pomocniczych będę używał następujących skrótów: CdG I – Conferenza Episcopale Italiana, *Io ho scelto voi. Il catechismo dei giovani /1*, Vaticano 1993. CdG II – Conferenza Episcopale Italiana, *Venite e vedrete. Il catechismo dei giovani /2*, Vaticano 1997. Guida CdG I – G. Ruta, *Catechismo dei Giovani /1. Io ho scelto voi. Guida per il catechista*, Torino 1995.

- *Radzić się życia* – wstępne ukazanie omawianego tematu w aspekcie egzystencjalnym.
- *Sluchać Boga, który mówi* – odwołanie się do postaci, wydarzeń i kerygmatu biblijnego, przy czym odwołanie to ma charakter interpretacji egzystencjalnej.
- *Spotkać Jezusa Chrystusa* – prezentacja treści ściśle chrystologicznych, ukazujących wartość spotkania Jezusa dla katechizowanego.
- *Życie wspólnotą w Kościele* – wskazanie, w jaki sposób katechizowany może odnaleźć odpowiedź na nurtujące go pytania we wspólnocie Kościoła.
- *Uczyć się modlić* – ukazanie sensu modlitwy chrześcijańskiej, w odniesieniu do tematyki, podejmowanej w danej części katechizmu.
- *Aby wyznać wiarę* – kilka cytatów z Biblii oraz nauczania Kościoła, w tym formuły katechizmowe.
- *Porównać się ze świadkami* – krótkie biogramy świętych, sług Bożych oraz chrześcijan (po dwóch na każdą część), mogących być dla młodzieży punktem odniesienia.
- *Wychowywać się do służby* – wskazówki dla zastosowania moralnego oraz społecznego poznanych wiadomości.

Całość uzupełniania jest ekskursami (zwanymi *scheda* – fiszka), dotyczącymi modlitwy⁷, tego, jak wyglądał dzień Jezusa⁸, sakramentów bierzmowania⁹, Eucharystii¹⁰ oraz pokuty i pojednania¹¹, Męki Chrystusa¹², ekumenizmu i dialogu¹³, Maryi¹⁴, rzeczy ostatecznych¹⁵. Ta ostatnia rzeczywistość jest tłumaczona jako wybór pomiędzy niebem i piekłem, jednocześnie poprzez symbole nieba: uczyty weselnej, oglądania Boga twarzą w twarz, życia wiecznego, zwycięstwa, nowego nieba i nowej ziemi, oraz symbole piekła: ognia wiecznego, płaczu i zgrzytania zębów, ciemności *na zewnątrz*, drugiej śmierci. Wspomina się także o czyśćcu. W ujęciu tym brakuje zarówno klasycznego podziału rzeczy ostatecznych, jak i bezpośredniego wspomnienia o zmartwychwstaniu umarłych. Klasyczny podział znalazł się natomiast w dodatku dołączonym do tekstu katechizmu, zatytułowanym *Taka jest nasza wiara, taka jest wiara Kościoła*, zawierającym podstawowe reguły katechizmowe¹⁶.

⁷ CdG I, s. 25n.

⁸ CdG I, s. 65nn.

⁹ CdG I, s. 224nn; 283nn.

¹⁰ CdG I, s. 134nn; 150nn.

¹¹ CdG I, s. 92nn.

¹² CdG I, s. 201nn.

¹³ CdG I, s. 215nn.

¹⁴ CdG I, s. 258nn.

¹⁵ CdG I, s. 329nn.

¹⁶ CdG I, s. 355.

Warte zwrócenia uwagi są też biogramy, wśród których znajduje się także postać św. Maksymiliana Kolbego¹⁷. Są one właściwie jedynym łącznikiem między omawianym katechizmem a historią Kościoła. Autorzy katechizmu konsekwentnie unikają prezentacji materiału historycznego, poza odniesieniami do historii zbawienia opisanej w Biblii, gdzie prezentacja tego materiału jest wyraźna.

Katechizm dla starszej młodzieży *Przyjdźcie i zobaczcie* składa się z dziesięciu rozdziałów. Wstępny rozdział, zatytułowany *Czego szukacie?*, jest rozszerzoną analizą opisów powołania Apostołów i ma na celu ukazanie związku między egzystencją młodego człowieka a wezwaniem kierowanym przez Boga w Jezusie Chrystusie. Rozdział II, *Głoszenie Królestwa*, przedstawia w zarysie zagadnienia historyczności Jezusa z Nazaretu, Jego orędzia, znaków i cudów, prezentuje tworzenie się wspólnoty uczniów i wskazuje na Maryję, jako pierwszą uczennicę swego Syna. Tematyka rozdziału III, *Za kogo Mnie uważacie?*, dotyczy treści i wiarygodności objawienia się Boga w Jezusie Chrystusie. Rozdział IV, *Pascha*, skupia się – zgodnie z tytułem – na Misterium Paschalnym Chrystusa, w którym wyodrębniono trzy zasadnicze elementy: krzyż, Zmartwychwstanie, Zesłanie Ducha Świętego, który jest dany przez Boga i w mocy którego chrześcijanie mają nauczać. Tematyka eklezjologiczna, wywiedziona od działania Ducha Świętego po Pięćdziesiątnicy i od charakterystyki Kościołów opisywanych w Dziejach Apostolskich (Samaria, Antiochia, Korynt, Rzym), zaprezentowana jest w rozdziale V (*W Chrystusie – nowe stworzenie*). Z kolei sakramenty, ze szczególnym omówieniem sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego i namaszczenia chorych, są omówione w rozdziale VI (*Celebrować w nowości życia*). Tematykę moralną przedstawia rozdział VII, zatytułowany – zgodnie z duchem *Katechizmu Kościoła Katolickiego – Życie chrześcijańskie, życie w Duchu*. Zagadnienie miłości chrześcijańskiej oraz sakramentu małżeństwa podejmuje rozdział VIII (*Wezwani do miłości*). Kontynuacją tego wątku jest zaprezentowanie problematyki miłości społecznej i nauki społecznej Kościoła w rozdziale IX (*Aby przemienić świat*). Ostatni rozdział odnosi się do eschatologii i zatytułowany jest *Żyć nadzieją*.

W porównaniu z katechizmem dla dorastających katechizm *Przyjdźcie i obaczcie* ma znacznie mniej jednorodną strukturę. Każdy rozdział kończy się jednak dwiema sekcjami, zatytułowanymi odpowiednio: *W streszczeniu* (z wyłączeniem rozdziału I) oraz *Aby chodzić w wierze*. Ta druga sekcja składa się z kilku stałych części:

- *Pytania życia* – problemy, zapisane zwykle w postaci pytań do własnej refleksji lub do pracy w grupie, wskazujące na egzystencjalny charakter zaprezentowanego w danym rozdziale materiału.
- *Sluchanie Słowa* – fragment z Pisma Świętego, stanowiący motto do omawianego tematu.
- *Głos Kościoła* – wprowadzone przez krótkie perykopy ewangeliczne cytaty z Ojców Kościoła (św. Augustyn – trzykrotnie, św. Justyn, św. Cyryl

¹⁷ Por. CdG I, s. 234.

Jerozolimski, św. Grzegorz z Nazjanzu, św. Klemens Rzymski, św. Leon Wielki, św. Chromacjusz z Akwilei, św. Grzegorz z Nyssy).

- *Dialog modlitwy* – modlitwy odnoszące się do omawianego materiału, pochodzące z Biblii, źródeł liturgicznych, pism świętych i teologów.
- *Spotkanie ze świadkami* – krótkie biografie (po jednym na każdy rozdział), odnoszące się do świętych lub sług Bożych, którzy – zdaniem autorów katechizmu – reprezentują omawianą w danym rozdziale problematykę i stanowią wzór dla młodzieży. Biografie te są uzupełnione przez obszerny cytat, pochodzący od prezentowanego świadka wiary.
- *Wyznanie wiary* opatrzone podtytułem: *Panie, co mam czynić?* – formuły wyznania wiary chrześcijańskiej, pochodzące z Biblii, nauczania Magisterium (liczne teksty II Soboru Watykańskiego), opatrzone syntetycznym komentarzem autorów katechizmu, odnoszącym się do omawianych w rozdziale treści.

Materiał prezentowany w poszczególnych rozdziałach uzupełniony jest ekskursami, noszącymi nazwy *Fiszka* (włoskie *Scheda*) oraz *Poza tekstem*. Pierwsza grupa ekskursów, dodatkowo wypunktowana przez schemat treści otwierający omawiany katechizm, odnosi się do tekstów, które określa się mianem dokumentów wiary: *Magnificat*¹⁸, *Ojciec nasz*¹⁹, *Credo*²⁰, *Dekalog*²¹, *Osiem Błogosławieństw*²², również do treści sakramentów społecznych: święceń²³ i małżeństwa²⁴, do namaszczenia chorych²⁵ oraz do nauki społecznej Kościoła²⁶. Z kolei ekskursy z grupy *Poza tekstem* odnoszą się do następujących zagadnień: jedyności Chrystusa Zbawiciela i dialogu z innymi religiami²⁷ oraz jedności Kościoła i podziałów wśród chrześcijan²⁸, różnicy pomiędzy wiarą, nauką i magią²⁹, procesu powstawania oraz historyczności Ewangelii³⁰, przyczyn skazania Jezusa na śmierć³¹, etapów formowania się opisów Męki³², wreszcie weryfikowalności

¹⁸ CdG II, s. 92n.

¹⁹ CdG II, s. 138n.

²⁰ CdG II, s. 190n. Interesujące, że rozwój symboli wiary – od formuł nowotestamentalnych po Symbol apostołski oraz *Credo* nicejsko-konstantynopolińskie – zaprezentowany jest w sposób abstrahujący od szczegółów formowania się tych tekstów.

²¹ CdG II, s. 314n.

²² CdG II, s. 316n.

²³ CdG II, s. 232n.

²⁴ CdG II, s. 348n.

²⁵ CdG II, s. 272n.

²⁶ CdG II, s. 388n.

²⁷ CdG II, s. 21n.

²⁸ CdG II, s. 224n.

²⁹ CdG II, s. 29n.

³⁰ CdG II, s. 58n; 106n.

³¹ CdG II, s. 152n.

³² CdG II, s. 162n.

historycznej wydarzenia Zmartwychwstania³³. Odnośnie do dwóch pierwszych wymienionych zagadnień rzuca się w oczy abstrahowanie od krótkiego chociażby omówienia systemów dogmatycznych zarówno religii niechrześcijańskich³⁴, jak i wyznań niekatolickich³⁵.

Warto wreszcie nadmienić, że sposób prezentowania rzeczy ostatecznych w tym katechizmie *Przyjdźcie i zobaczcie* różni się zasadniczo od prezentacji tych samych zagadnień w katechizmie dla dorastających *Ja was wybrałem*. Co prawda i tu odstępuje się od klasycznego podziału rzeczy ostatecznych, jednakże w centrum znajduje się idea *nowego stworzenia*: autorzy katechizmu dla starszej młodzieży mocno podkreślają związek pierwszego stworzenia, opisanego w Księdze Rodzaju, z zapowiedzią *nowego nieba i nowej ziemi* z Apokalipsy³⁶.

Jednakże trzeba pamiętać, że sama treść i układ katechizmu nie przesądza jeszcze o założonych możliwościach jego wykorzystania. Możliwości te zawarte są przede wszystkim w założeniach, jakie towarzyszą projektowaniu katechizmu. Pozostaje zatem otwarte pytanie, czemu służą omawiane katechizmy dla młodzieży. Czy mają one być formami katechizmów wielkich, czy też małych? Trudno na to pytanie odpowiedzieć, skoro w obu katechizmach w słowach wstępnych ówczesny przewodniczący Konferencji Episkopatu Włoch, kard. Camillo Ruini, zauważa, że biskupi włoscy ofiarują ten tekst zarówno młodzieży, jak i jej katechetom oraz wychowawcom (*ai catechisti ed educatori*), a także wspólnotom, w których młodzież dojrzewa³⁷. W wypowiedzi tej zawarta jest jednak sugestia, by korzystanie z katechizmów odbywało się właśnie we wspólnocie, a zatem jest to materiał dla pracy w ramach katechezy parafialnej. Fakt przeznaczenia katechizmów dla młodzieży, jak i dla katechetów, może wskazywać na to, że mamy tu do czynienia jednak z katechizmami małymi, które abstrahują od języka ściśle teologicznego, hermetycznego, zrozumiałego jedynie dla osób z wykształceniem teologicznym.

Odpowiedzi na pytanie, jak można korzystać z włoskich katechizmów dla młodzieży, należy też szukać w przewodnikach do pracy z tymi materiałami, wydawanymi pod auspicjami lub za zgodą Konferencji Episkopatu Włoch. Otóż zasadnicze przesłanie tych materiałów wyraża się w ujęciu formacji jako przejścia z pozycji ucznia do pozycji katechety; skutkiem formacji ma być uformowanie dojrzałego chrześcijanina, który – na mocy nakazu misyjnego – sam stanie się katechetą³⁸. Stąd bardziej zrozumiałe jest, dlaczego z taką łatwością proponuje

³³ CdG II, s. 173n.

³⁴ Jedynie za pomocą obrazków wprowadzone są następujące religie: buddyzm, islam i judaizm.

³⁵ Katechizm wspomina – podając czas zasadniczych rozłamów – prawosławie, protestantyzm oraz anglikanizm. Wspomina też o ruchu ekumenicznym zarówno we wspólnotach niekatolickich, jak i w Kościele katolickim.

³⁶ Por. CdG II, s. 400nn.

³⁷ CdG I, s. 4; CdG II, s. 4.

³⁸ Zob. Guida CdG I, s. 20.

się owe katechizmy jako przeznaczone zarówno dla młodych ludzi, jak i dla katechetów czy animatorów.

W formacji opartej na omawianych katechizmach proponuje się zachowywanie kryteriów eklezjalności, misyjności, komplementarności duszpasterskiej (chodzi o związek oddziaływań wobec młodzieży, jak i wobec jej animatorów i katechetów), priorytetu, jakim należy obdarzyć katechezę dorosłych, komplementarności podmiotów katechezy i jej poszczególnych funkcji, wreszcie specjalizacji katechetów³⁹.

W tekście przewodnika do katechizmów znajdują się natomiast wskazówki dla spotkań w ramach katechezy parafialnej, sugerujące formację integralną, odnoszącą się do wiedzy, ale prowadzącą przede wszystkim do postępów na drodze wiary⁴⁰. Warto podkreślić jest nielekceważenie wymiaru intelektualnego, z jednoczesną dbałością o wymiar inicjacyjny. Trudno orzec, czy ta równowaga jest i dzisiaj zachowywana. Późniejsze dyrektywy, odnoszące się do animowania katechezy parafialnej, idą w nieco innym kierunku: mianowicie proponuje się podejmowanie samych działań z zakresu funkcji wtajemniczenia, co wyrażają takie hasła, jak: „nie «zapisać się na katechizm», lecz celebrowanie przyjęcia drogi wiary; nie przygotowanie do I Komunii św. / bierzmowania / innych sakramentów, lecz wprowadzenie w życie chrześcijańskie poprzez Eucharystię / bierzmowanie / inne sakramenty; nie dzieci i młodzież izolowani od dorosłych, ale z dorosłymi”⁴¹.

Kryteria przydatności katechizmów

Niezależnie od zakresu, w jakim katechizmy włoskie dla młodzieży są wykorzystywane we włoskiej katechezie parafialnej, można pytać o użyteczność tych materiałów w duszpasterstwie katechetycznym w Polsce. Tutaj zatrzymujemy się przed problemem podobnym, jakie zasygnalizowałem w odniesieniu do katechezy włoskiej: czy duszpasterstwo to winno proponować drogę katechezy integralnej, w wypełnieniu wszystkich jej funkcji, czy też skupiać się na realizacji przede wszystkim funkcji wtajemniczenia. Rozwiązania polskiego *Dyrektorium katechetycznego* idą wyraźnie w kierunku wyboru tej drugiej opcji. Chodzi bowiem o to, by – jak to ujmuje dokument – spotkania katechetyczne w parafii nie powtarzały lekcji religii w szkole, lecz je uzupełniały⁴². W związku z tym

³⁹ Guida CdG I, s. 21.

⁴⁰ Zob. np. Guida CdG I, s. 121nn.

⁴¹ A. Fontana, *Criteri e le prospettive del rinnovamento in atto, alla luce del Progetto Catechistico Italiano. Un modello in stile catechumenale per iniziare i ragazzi alla vita cristiana*, Notiziario – Ufficio Catechistico Nazionale 3 (2005), s. 81. Por. także P. Damu, *Conoscere il „Documento base”*. Guida per i catechisti a „Il rinnovamento della catechesi” e alla „Lettera riconsegna”, Torino 1996.

⁴² PDK, nr 107.

materiał tego typu, jak omawiane małe katechizmy dla młodzieży, nie może być wykorzystany jedynie do duszpasterstwa katechetycznego. Jest on przecież materiałem, który wspomaga katechezę w zakresie jej wszystkich funkcji: jeśli miałby być użyteczny w katechezie polskiej, to winno się z niego korzystać zarówno w ramach lekcji religii, jak i parafialnego duszpasterstwa dzieci i młodzieży, a także w ramach katechezy prowadzonej w ruchach i stowarzyszeniach. W tym ostatnim wypadku spełniałby ważną rolę zabezpieczenia katolicyzacji katechezy w ruchach.

Skoro omawiane katechizmy włoskie reprezentują typ katechizmu przydatnego w całym przekazie katechetycznym, skoro można ich używać jako punkt odniesienia, swoiste kompendium wiedzy dla nauczania religii w szkole, to sensowne jest pytanie, na ile te książki spełniają kryteria stawiane podręcznikom do nauczania religii⁴³.

Na samym wstępie zastrzec należy, że omawiane katechizmy nie stanowią wzoru dla podręcznika w sensie ścisłym, nie wyrażają bowiem żadnego programu nauczania. Ich wzorcowy charakter odnosi się jedynie do ewentualnego kompendium, jakie stanowiłoby kanwę dla korelacji pomiędzy nauczaniem religii w szkole i duszpasterstwem katechetycznym w parafii. Takie kompendium – ze względu na przeznaczenie go dla uczniów w konkretnym wieku – też można nazwać podręcznikiem.

Pierwszym kryterium dla oceny katechizmów jako podręczników jest wypełnianie przez nie funkcji podręcznika. Dydaktyka ogólna – a w tym miejscu chciałbym odnieść się do podziału popieranego przez ks. Jerzego Bagrowicza⁴⁴ – wymienia następujące podstawowe funkcje podręcznika szkolnego: informacyjną, kształcącą, organizatorską i wychowawczą. Warto przyjrzeć się bliżej tym funkcjom, stawiając jednocześnie problem ich realizacji w podręczniku do religii.

Funkcja informacyjna oznacza, że podręcznik może stać się przewodnikiem dla ucznia. Informujący charakter posiada zarówno pouczenie, jak zdobywać dalsze informacje, jak również informacja gotowa, wyjaśniająca uczniowi pewien problem. Funkcja informacyjna podręcznika wiąże się również z formą graficzną i artystyczną książki⁴⁵, o czym autorzy nie mogą zapominać. Podręcznik do nauczania religii winien wypełniać wszelkie standardy, jakie zakłada się w odniesieniu do podręczników świeckich i ma w pełni realizować funkcję informacyjną. Warto bowiem zdawać sobie sprawę, że informacja stanowi podstawę dla właściwie prowadzonej formacji. Omawiane katechizmy wypełniają bez wątpienia

⁴³ Na ten temat zob. szerzej P. Tomasik, *Podręcznik w edukacji religijnej młodzieży*, w: S. Dziekoński (red.), *Dydaktyka w służbie katechezy*, Kraków 2002, s. 252nn.

⁴⁴ J. Bagrowicz, *Podręcznik do nauki religii*, w: P. Tomasik (red.), *W trosce o dobre podręczniki. Vademecum dla autorów i recenzentów podręczników katechetycznych*, Kraków 2003, s. 33nn. Podział i zawarte w tym artykule definicje są punktem wyjścia dla dalszej analizy w niniejszym opracowaniu, mianowicie omawiania funkcji katechizmu.

⁴⁵ Por. W. Kubik, *W jakim kierunku zmierza opracowanie podręczników dla młodzieży?*, *Katecheta* 3 (1996), s. 133.

funkcję informacyjną: tekst jest ułożony przejrzysto, zaś jeśli chodzi o treść, nie ma powtórzeń schematu omawiania materiału między katechizmami *Ja was wybrałem* oraz *Przyjdźcie i zobaczcie*. Szata graficzna jest na najwyższym poziomie. Godny podkreślenia jest choćby fakt, że w katechizmie dla dorastających poszczególne rozdziały w ramach sekcji są ilustrowane w różnej konwencji graficznej.

Funkcja kształcąca realizowana jest przez problemowe ujęcie podawanego materiału, podkreśla prawdę, że uczeń nie może być biernym konsumentem wiadomości doń przychodzących. Podręcznik ma pobudzać uczniów nie tylko do stawiania i rozwiązywania problemów, ale też do stopniowego przygotowywania ich do samodzielnego podejmowania badań na skalę im dostępną⁴⁶. W odniesieniu do podręcznika do religii trzeba jednakże zauważyć pewne ograniczenia, związane z katechetycznym charakterem nauczania religii. Otóż cel badań teologicznych (a teologia w odniesieniu do nauczania religii stanowi dyscyplinę podstawową) jest różny od celu katechezy. Badania teologiczne są nauką refleksyjną nad danymi objawienia, podczas gdy katecheza jest głoszeniem, zwiastowaniem Dobrej Nowiny i ma budzić pewność wiary⁴⁷. W tym świetle zrozumiałe są zastrzeżenia wobec wdrażania na lekcjach religii do zwyczajnych badań teologicznych. Zastrzeżenia te nie oznaczają wszelako, iż funkcja kształcąca podręcznika do religii zostaje sprowadzona do zera. Otóż w odniesieniu do dokumentów wiary refleksja badawcza pozwala uczniom wydobyć głębszy sens tych źródeł. Omawiane katechizmy realizują funkcję kształcąca, skoro stawiają problemy, pobudzają do ich rozwiązywania.

Funkcja organizacyjna podręcznika wiąże się z umiejętnym wykorzystaniem podręcznika zarówno przez nauczyciela, jak i ucznia. Oznacza to, że uczeń winien czuć, iż książka ta jest dla niego przydatna, zaś od nauczyciela wymaga się umiejętności zastosowania książki w procesie dydaktycznym. Funkcja ta, odniesiona do katechezy, oznacza podobnie takie zredagowanie katechizmu, by katechizowany rozumiał jego przydatność, zaś katecheta, by się katechizmem umiał umiejętnie posłużyć. Funkcja ta oznacza również, że katechizm powinien zawierać teksty biblijne i z nauczania Kościoła, jednakże nie należy przesadzać z ilością tych tekstów oraz powinno się dbać o dobieranie takich tekstów, które byłyby zrozumiałe dla adresatów. Analizowane włoskie katechizmy dla młodzieży funkcję organizacyjną istotnie wypełniają, chociażby poprzez zastosowanie wielu odniesień i do Pisma Świętego, i do nauczania Kościoła. Jednakże realizacja tej właśnie funkcji uzależniona jest od kontekstu, w jakim odbywa się katecheza. Ewentualne dostosowanie katechizmów musi tę właśnie kwestię uwzględniać.

Ostatnia z funkcji podręcznika – wychowawcza – wskazuje na konieczność skorelowania procesu dydaktycznego z wychowaniem. Należy tutaj wystrzegać się zwłaszcza moralizmu, dydaktyzmu czy negatywizmu moralnego. Funkcja ta wiąże się z budowaniem pewnych postaw. W wypadku katechizmu postawy te

⁴⁶ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 297.

⁴⁷ CT, nr 60n.

odnoszą się przede wszystkim do wiary oraz do wynikających z niej zachowań religijnych i moralnych. Jeśli natomiast chodzi o formy katechezy, to funkcja wychowawcza winna być realizowana zarówno w szkolnym nauczaniu religii, jak i w ramach duszpasterstwa katechetycznego w parafii. Specyfika realizacji tej funkcji jest oczywiście w obu tych środowiskach różna: w szkole chodzi o wymiar wychowania bardziej świecki, w parafii – eklezjalny. W omawianych katechizmach funkcja wychowawcza jest podkreślona oraz – co należy podkreślić – ujęta w poprawny sposób, jako wynikająca z wiary.

Do wymienionych funkcji katechizmu warto jeszcze dodać funkcję ewangelizacyjną. Katechizm jest przecież samoistną książką religijną, po którą mogą sięgnąć również inni członkowie rodziny ucznia. Problem bowiem przekazu katechetycznego nie dotyczy tylko dostosowania się do wieku uczniów. Czasem dużo większą trudność sprawia zróżnicowanie religijne uczniów (co odzwierciedla zwykle poziom religijny ich rodzin). Książka religijna, jaką jest katechizm, podejmująca ponadto ważne egzystencjalnie problemy, żyje własnym życiem, może być czytana, może ewangelizować. Z całą pewnością omawiane katechizmy włoskie wypełniają tę funkcję ewangelizacyjną. Być może, ta właśnie funkcja jest zasadnicza. Ogromnym walorem włoskich materiałów jest to, że zachowują charakter kompendiów i są książkami, do których mogą sięgać nie tylko sami dorastający czy młodzi ludzie, ale także członkowie ich rodzin.

Drugim kryterium oceny podręcznika i katechizmu jest wypełnianie przezeń zadań wyznaczonych katechezie przez dokumenty Kościoła. Dokumenty te wymieniają następujące zadania katechezy: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formację moralną, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego oraz wprowadzenie w misję⁴⁸. Każde z tych zadań jest szerzej omówione w polskim *Dyrektorium katechetycznym*, przy czym zwrócona została baczną uwaga na zakres realizacji poszczególnych zadań w ramach szkolnego nauczania religii i w ramach duszpasterstwa katechetycznego w parafii⁴⁹.

Rozwijanie poznania wiary dotyczy zarówno poznania prawd wiary (*fides quae*), jak i rozwoju wiary osobistej (*fides qua*). Zadanie to wiąże się w pierwszym aspekcie z funkcją informacyjną katechizmu, w drugim natomiast – z jego funkcją wychowawczą oraz – ujmując sprawę szerzej, z inicjacyjną funkcją katechezy. Zadanie rozwijania poznania wiary, zwłaszcza w aspekcie rozwoju wiary osobistej, stawia problem koncepcji katechezy, problem związany ze współczesną sytuacją chrześcijan, którzy „rzuceni we współczesny świat, będą potrzebowali coraz częściej oparcia w wierze wspólnoty, nie tylko do utrzymania własnej tożsamości, ale i dla spełnienia zadania dawania świadectwa i bycia zacznym Królestwa Bożego”. Trzeba to mocno podkreślić: dla katechezy wspólnota wiary jest konieczna, a „z przynależności do wspólnoty powinna wynikać postawa gło-

⁴⁸ DOK, nr 85n; PDK, nr 23.

⁴⁹ PDK, nr 24nn.

szenia słowa Bożego, udziału w liturgii i świadczenia posługi miłości”⁵⁰. Propozycja inicjacyjno-katechumenalna otwiera zatem katechezę na wymiar parafialny, wspólnotowy, pozwala przewyciężyć pozorność katechetyczną koncepcji pełnej katechezy realizowanej w szkole. I tę kwestię winny uwzględnić podręczniki do religii. Muszą one przyjmować w tym względzie charakter bardziej ewangelizacyjny, pozwalając, by pełna inicjacja dokonała się we wspólnocie, budząc tęsknotę za tą inicjacją, świadomie pozostawiając uczucie niedosytu związanego z samymi tylko lekcjami religii. Omawiane katechizmy realizują istotnie zadanie rozwijania poznania wiary. Prezentacja materiału dotyczącego *Credo* jest zgodna z nauczaniem Kościoła, choć niektóre ujęcia – o czym mowa była uprzednio – odchodzą od klasycznych ujęć katechizmowych. Warto podkreślić jest nastawienie inicjacyjno-katechumenalne analizowanych materiałów. Wskazuje ono na to, iż są one istotnie przeznaczone do katechezy integralnej.

Wychowanie liturgiczne winno z kolei przybierać charakter sakramentalny⁵¹. Może dokonywać się ono z pomocą katechizmu nie tylko poprzez informację o liturgii, ale także poprzez wypełnienie funkcji wychowawczej oraz inicjacyjnej katechezy: nie chodzi tu tylko o wypełnianie praktyk religijnych, ale o kształtowanie postaw chrześcijańskich wynikających z przyjęcia sakramentów i uczestnictwa w liturgii. Chodzi tu zwłaszcza o budowanie świadomości chrztu, która winna być ujmowana „nie jako świadomość faktu jednorazowego, należącego już do przeszłości chrześcijanina, ale jako dynamiczne źródło procesu obejmującego całe życie”⁵². Polskie dokumenty katechetyczne na aspekt liturgiczny i jednocześnie kształtowanie postaw kładą szczególny nacisk, bowiem kolejne etapy edukacyjne związane są właśnie z wychowaniem liturgicznym: w młodszych klasach szkoły podstawowej – z przygotowaniem do Eucharystii i pokuty, w starszych – z wtajemniczeniem w historię zbawienia, w gimnazjum – z przygotowaniem do bierzmowania, w szkołach ponadgimnazjalnych – z odkryciem powołania i przygotowaniem do założenia rodziny chrześcijańskiej⁵³. Włoskie katechizmy dla młodzieży służą wychowaniu liturgicznemu, a ich porównanie z włoskimi podręcznikami do nauczania religii wskazuje na znaczące odejście od intelektualizowania tego zagadnienia. W warunkach polskich ewentualne dostosowanie tych materiałów domagałoby się zwrócenia uwagi na specyfikę, wynikającą także z pobożności ludowej, która – jak się wydaje – jest przemilczana w analizowanych materiałach.

Formacja moralna dokonuje się w ramach katechezy nowego życia w Chrystusie⁵⁴. Formacja ta oparta jest na formacji ludzkiej katechizowanych, ma rozwi-

⁵⁰ J. Bagrowicz, *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006, s. 37.

⁵¹ PDK, nr 25.

⁵² J. Charytański, *Wymiar ekumeniczny*, w: M. Majewski (red.), *Podstawowe wymiary katechezy*, Kraków 1991, s. 138.

⁵³ PDK, nr 107; PPK, s. 8n.

⁵⁴ PDK, nr 26; KKK, nr 1697.

jać ludzkie wartości, a w ten sposób, całkiem naturalnie, integrować się z procesem wychowawczym szkoły. Problem katechezy moralnej w szkolnym nauczaniu religii wiąże się z funkcją kształcąca podręcznika i katechizmu. Katecheza młodzieży ponadgimnazjalnej winna przyjąć postać poszukiwania wartości, a nie autorytarnego narzucania formuł. Jednakże znów w tym względzie trzeba od razu zastrzec, że współczesna mentalność znacznie ogranicza możliwość poszukiwań, ponieważ *poszukiwać* znaczy dziś nazbyt często nie *odkrywać*, ale *ustanawiać*. Poszukiwanie wartości nie może młodzieży utwierdzić w przekonaniu, że moralność to jedynie kwestia konsensusu. Z drugiej strony warto dostrzec, że charakter duszpasterstwa młodzieży związany z działaniami misyjnymi i humanizacyjnymi, które mają poprzedzać działania ściśle katechetyczne, pozwala na budowanie fundamentu ludzkiego dla katechetycznej, również wtajemniczającej w sakramenty, formacji chrześcijańskiej⁵⁵. Przeprowadzona w początkowej części analiza katechizmów włoskich wskazała, iż materiały te mogą rzeczywiście służyć formacji moralnej, jednocześnie nie wpadając w pułapkę moralizmu.

Nauczanie modlitwy staje dziś przed szczególną trudnością, niespotykaną dotychczas w historii ewangelizacji, bowiem w wielu domach zanikła praktyka modlitwy. I chociaż polskie *Dyrektorium katechetyczne* słusznie wskazuje, iż „nauczanie modlitwy jest szczególnym obowiązkiem rodziców katolickich”⁵⁶, to przecież przed wspólnotą Kościoła pojawiają się nowe zadania. Bardzo słuszną propozycją jest w tym kontekście nawiązanie do wspomnianej koncepcji inicjacyjno-katechumenalnej katechezy. Problem, który dotyczy w ogóle wyboru wiary, w zakresie nauczania modlitwy nabiera szczególnego znaczenia. Ponieważ do nauczania modlitwy potrzebna jest wspólnota i ponieważ tą wspólnotą nie zawsze jest rodzina, konieczne jest działanie ze strony wspólnoty kościelnej. W ten sposób zostaje wypełniona dyrektywa, by katecheza młodzieży wiązała się z działaniem odpowiednio kierowanych grup młodzieżowych⁵⁷. Podręczniki do religii winny zawierać propozycje modlitw, a w wypadku uczniów liceów, zwłaszcza propozycje modlitw zaczerpniętych z literatury. W ten sposób katechetyczne działanie na rzecz wychowania do modlitwy zostaje poprzedzone działaniem humanizacyjnym. Omawiane katechizmy zawierają różnorakie propozycje modlitw, a poradniki wskazują na możliwość ich wykorzystania do tworzenia wspólnoty modlących się.

Wychowanie do życia wspólnotowego odniesione jest w polskim *Dyrektorium katechetycznym* zarówno do życia wspólnoty Kościoła, jak i do wspólnot naturalnych: rodziny i narodu⁵⁸. W ramach tego wychowania ma się zatem dokonywać socjalizacja kościelna, jak i przygotowanie do założenia rodziny i budowania właściwych relacji rodzinnych, a także wychowanie patriotyczne do

⁵⁵ DOK, nr 185.

⁵⁶ PDK, nr 27. Dokument powołuje się w tym miejscu na FC, nr 60.

⁵⁷ DOK, nr 184.

⁵⁸ PDK, nr 28.

podjęcia odpowiedzialności za własną Ojczyznę. Wychowanie do życia wspólnotowego jest łączone przez dokument z dyrektywą nauczania historii Kościoła i Ojczyzny oraz katolickiej nauki społecznej. Podręcznik nie może tych tematów pominąć, więcej – winien stać się nieodzowną pomocą dla studiowania materiałów dotyczących tej tematyki. Ostatnim zadaniem katechezy jest wprowadzenie do misji. Realizacja tego zadania winna być podkreślana szczególnie w ramach katechezy młodzieżowej. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* do dwóch ostatnich zadań katechezy dołącza zagadnienie otwarcia katechezy na dialog ekumeniczny i międzyreligijny. Kwestie ekumenizmu, dialogu między religiami, a także stosunku do judaizmu winny znaleźć swe odzwierciedlenie w podręcznikach. Omawiane katechizmy realizują dwa ostatnie zadania katechezy, choć – ze względu na specyfikę kraju – należałoby rozszerzyć zagadnienie wychowania do życia we wspólnocie narodowej. Niedosyt budzi też prawie całkowity brak zagadnień historycznych.

Warto jednakże przypomnieć jeszcze jedną zasadę, przypominaną przez ks. Jerzego Bagrowca, a mianowicie, że w katechezie żaden najlepszy katechizm ani podręcznik nie zastąpi relacji osobowej katecheta–katechizowany⁵⁹. Zasada ta – rzecz jasna – nie oznacza uznania katechizmów za nieprzydatne, raczej wskazuje na konieczność przemyślenia koncepcji ich wykorzystania, co ma wpływ na formułowanie koncepcji samych tych książek.

Kierunki opracowania katechizmów polskich

Przeprowadzona w niniejszym opracowaniu analiza katechizmów pozwala na sformułowanie kilku wniosków.

Okazuje się, że potrzebne jest również w Polsce podjęcie prac nad nowymi katechizmami dla młodzieży. Stanowiłyby one płaszczyznę korelacji nauczania religii w szkole i duszpasterstwa katechetycznego w parafii, zapewniając katechezie walor integracji. Katechizmy takie mogłyby również stanowić punkt odniesienia – nie jedyny, ale ważny – dla przygotowania młodzieży do egzaminu maturalnego z religii. Sądzę, że taki egzamin będzie zdawany, że ustąpią ideologiczne przeszkody, odbierające młodzieży prawo do uwieńczenia wysiłku pogłębiania wiedzy religijnej na poziomie matury. Opracowanie koncepcji polskich katechizmów dla młodzieży winno uwzględniać te propozycje, jakie zostały zawarte w niniejszym opracowaniu. Być może, warto byłoby zastanowić się nad innym podziałem wiekowym adresatów katechizmów i przyjąć zasadę albo trzech katechizmów (dla gimnazjalistów, licealistów i studentów), albo dwóch (dla uczniów: gimnazjalistów i licealistów oraz dla studentów).

Jednakże katechizmy dla młodzieży nie powinny być jedynymi, bo adresatami katechezy jest nie tylko młodzież, ale również dzieci, jak i – przede

⁵⁹ Por. J. Bagrowicz, *Podręcznik...*, s. 37n.

wszystkim – dorośli. Zasady tworzenia katechizmów dla dzieci są analogiczne, jak w wypadku katechizmów dla młodzieży, bowiem koncepcja katechezy dzieci i młodzieży jest zbieżna, jeśli chodzi o formy i organizację. Inaczej jest z katechezą dorosłych. Tutaj konieczne jest wypracowanie nowej koncepcji i na tym polu polska myśl katechetyczna ma swoje osiągnięcia. Stąd konieczne jest dalsze poszukiwanie odnoszące się do katechizmu dla dorosłych i możliwości jego wykorzystania.

Catechismo per i giovani (Riassunto)

L'articolo ha il compito di riflettere in che modo, l'elaborata concezione del catechismo nella catechesi italiana, si possa portare in Polonia. L'autore, in fasi, da una definizione del catechismo e ne esplica i tipi, presenta la trama e la struttura dei catechismi italiani per i giovani *Io ho scelto voi* e *Venite e vedrete*, formula i criteri dell'utilità dei catechismi, tenendo conto dei luoghi in cui è intrapresa l'opera catechetica (parrocchie e scuole) e dei suoi compiti. Nella parte finale indica gli indirizzi dei catechismi polacchi.